

Foreldres arbeidsliv og barns erfaringer – en kunnskapsoversikt

Brita Bungum

Innledning

Denne artikkelen er en kunnskapsoversikt med temaet foreldres arbeidsliv og barns erfaringer.¹ Det er et stort tema som kan romme mange ulike innfallsvinkler og problemstillinger. Jeg har derfor valgt å gi en oversikt over feltet gjennom å fokusere på utviklingen med utgangspunkt i arbeidslivsforskningen og på hvordan barn og familieliv er forstått gjennom denne forskningen. På denne måten ønsker jeg å få frem hvilke utfordringer dette feltet står overfor. Fremstillingen er til en viss grad blitt kronologisk, men jeg vil understreke at selv om nye perspektiver kommer til knyttet til arbeid, foreldre og barn, så betyr ikke det at tidligere forståelser ikke er i bruk lenger men at de like gjerne eksisterer side om side med nyere forståelser og perspektiver.

Arbeidslivsforskning om barns oppvekstvilkår

Våren 1982 tok svensk LO initiativ til et forskningsprosjekt som skulle belyse hvordan forhold i arbeidslivet påvirker barns oppvekstvilkår. Opp-

¹ Artikkelen er en lett bearbeidet versjon av på min prøveforelesning 18.01.2008 for ph.d.-graden i sosiologi ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) med tittelen ”Foreldres arbeidsliv og barns erfaringer – en kunnskapsoversikt”.

draget ble utført ved forskningsinstituttet Arbetslivscentrum i Stockholm og førte i første omgang til en kunnskapsoversikt som kom våren 1983 (Näsmann, Nordstrøm & Hammarstrøm 1983).

Denne kunnskapsoversikten viste at arbeidsliv og barns levekår var store, men ganske så separate forskningsområder. Det var så og si ingen studier som var gjort på sammenhenger mellom arbeidsliv og barns livsvilkår, selv om det altså var mye å hente fra de to forskningsfeltene hver for seg.

Den abstrakte arbeidstaker

Det finnes fortsatt et dominerende skille mellom jobb og privatsfære i forståelsen av arbeidstakeren i sosiologisk forskning om arbeid og organisasjon. Barn er knyttet til privatlivet. Joan Acker (1990) sier at arbeidstakere i organisasjonsteori og organisasjonslogikk fremstår som abstrakte og kroppsløse mennesker i kjønnsnøytrale posisjoner. *Den abstrakte og kroppsløse arbeidstakeren har ingen seksualitet og føder ikke barn*. Studier av arbeidsplassen og studier av familielivet har vært preget av atskilte undersøkelsessfærer (Deven mfl. 1997). Når arbeidstakeren er abstrakt og kjønnsløs, er barnet også usynlig. Det abstrakte, kroppsløse og universelle vesen passer godt inn i en dominerende forståelse av arbeidstakeren i teorier om arbeid og organisasjoner (Acker 1990). Satt på spissen blir kjønn en determinert egenskap, mens barn blir en aldersbestemt kategori. Kategorien barn har ofte bare vært en bakgrunnsvariabel i arbeidslivsforskningen på linje med inntekt og utdanning knyttet til den voksne arbeidstakeren.

Den svenske kunnskapsoversikten (Näsmann, Nordstrøm & Hammarstrøm 1983) viste at arbeidslivsforskningen stort sett hadde holdt seg innenfor fabrikksporene, og sett arbeidstakeren som et frittstående individ når han befant seg utenfor arbeidsplassen. Husholdningen var så også usynlig i denne forskningen. Den svenske kunnskapsoversikten viste også at forskningen om barns levekår ikke hadde integrert foreldres arbeidsliv som en sentral kontekst. Foreldres arbeidsvilkår fremsto som noe ukjent, som ble dekket inn av klasse- og sosialgruppe-begreper. Det var først i forskning om kvinners lønnsarbeid og arbeidstider at foreldreskapet ble synlig, at barn ble synlige og at spørsmålet om barns vilkår ble stilt.

Perspektivet på barn i forskning om arbeid og familieliv har gjerne vært implisitt knyttet til forståelsen av barn som "offer" for arbeidslivets

reguleringer og krav til mødre og fedre eller til et perspektiv på barn som ”omsorgsmottaker”, som ”byrde” og ”belastning” for yrkesaktive foreldre og da i særdeleshet for yrkesaktive mødre (Bungum 2006). I motsetning til dette finnes det også forståelse som fremhever barn som en ”ressurs” for yrkesaktive foreldre, slik jeg finner det i boka *Nye kvinneliv* fra 1992 av Kvande og Rasmussen. Her blir det å ha barn fremhevet som noe positivt og kompetansegivende for mødres og ikke minst for fedres arbeidsliv (Kvande & Rasmussen 1990).

Barn arbeider

Barneforskningen har vist at barn ikke bare er mottakere av omsorg fra voksne, men også omsorgsgivere i familien (Smedsrud 1995). Det faktum at barns arbeid i husholdningen har betydning, også for hvordan yrkesaktive foreldre får hverdagen til å gå opp, har også vært understreket i Anne Solbergs forskning om barns arbeid (Solberg 1996, 1997). Dette er også et perspektiv som jeg har trukket med meg inn i min egen undersøkelse om barns hverdagsliv med yrkesaktive foreldre (Bungum 2008a).

Den dualistiske forståelsen av *produksjon* på den ene siden og *reproduksjon* på den andre er fortsatt dominerende i sosiologisk forskning og preger tankemåtene og analysene av sosiale fenomen og prosesser i samfunnet. Acker (2005) viser hvordan begrepsdikotomier som produksjon/reproduksjon, lønnet/ulønnet og marked/omsorg er tungt basert på kjønnete prinsipper. En markedsøkonomi kan ikke eksistere uten en organisasjon utenfor som tar seg av reproduksjonen og dermed tilgangen på fremtidig arbeidskraft. Acker (1993) bruker begrepet organisasjonenes kjønnete understruktur for å synliggjøre dette forholdet.

Miriam Glucksman (2000) har introdusert begrepet ”total social organization of labour” som kan brukes som et teoretisk rammeverk for å kunne forstå de komplekse sammenhengene mellom arbeid i den ulønnede økonomien og arbeid i pengeøkonomien. Begrepet er ikke ment å være en teori om årsaksrelasjoner, men en måte å analysere et empirisk materiale for å få økt innsikt i hvordan menn og kvinners arbeid veves sammen i ulike sektorer (Glucksman 2000).

Når et barn blir født og vokser opp innebærer dette omsorgsarbeid for mødre og fedre. Forsatt er det slik at det er mødrene som gjør hovedtyngden av dette omsorgsarbeidet. Etter hvert som barnet vokser blir det mer selvstendig og vil ikke trenge så mye hjelp fra foreldrene. Det som imid-

lertid ofte overses er at barn ikke bare skaper merarbeid for mødre og fedre. Barns arbeid kan også være av stor betydning for tilbudet av voksnes arbeidskraft. En storebrors tilsyn og omsorg for småsøsken i skoleferien kan eksempelvis gjøre det mulig for far og mor å gå på jobben. Barns arbeid har likevel gjerne blitt oversett og usynliggjort til tross for at barn gjør en betydelig arbeidsinnsats i hjem og nabolag (Solberg & Vestby 1987, Smedsrud 1995). Arbeidet barna gjør kan på denne måten sammenliknes med det nedvurderte, usynlige og ulønnede arbeidet kvinner tradisjonelt har utført i hjemmene. Barns arbeid foregår for en stor del i reproduksjonsfæren og utenfor arbeidslivet.

Barn i fare og det farlige barnet

Den britiske sosiologen barneforskeren Alan Prout tar i boka *Hearing the voices of children* (2003) utgangspunkt i to forestillinger om barndom som han mener den offentlige debatten preges av.

For det første er det bildet av ”barn i fare” som gjerne fremstiller en barndom gjennom ideer om avhengighet, sårbarhet og idealisert uskyldighet. Det positive med dette bildet er at det påkaller oppmerksomhet knyttet til sosiale problem og sikkerhet for barn. Det problematiske er at det skaper et overdimensjonert behov for å kontrollere og beskytte barn hevder Prout.

Den andre forestillingen Prout fremhever er bildet av det farlige barnet, av barn som en trussel mot seg selv og mot hele samfunnet. Her personifiserer barna det som blir forstått som sykdomstegn ved samfunnet vårt. Barn personifiserer med andre ord det vi ikke liker og som truer, ikke bare nå men i fremtiden også. Det er kriminalitet, moralsk forfall og overdreven konsumorientering, sier Prout (2003). I norsk offentlig debatt vil jeg kanskje også tilføye for eksempel latskap, fedme og inaktiv livsstil foran PC og TV-skjerm.

Men det er kanskje først og fremst bildet av ”barn i fare” som har vært bakenforliggende i forskningsperspektiver om barns livsvilkår og foreldres arbeidsliv. Når barn er blitt synlige i denne forskningen er det gjerne fordi de er blitt identifisert som problem eller problemskapere. Barn er ofte kun blitt forstått som objekter til bekymring, men uten egen stemme påpeker også Alan Prout (2003).

Mødres økte yrkesaktivitet og de mulige negative effekter dette innebærer for barns utvikling har vært, og er fortsatt et forskningstema. Når det

gjelder fedre er derimot negative effekter for barn gjerne knyttet til under-
sysselsetting eller arbeidsløshet og ikke til fedrenes yrkesdeltakelse. I ek-
sempelvis en britisk undersøkelse fra 2003 ble det påvist negative effekter
på utvikling og skoleresultater hos barn med fulltidsarbeidende mødre,
mens fedrenes fulltidsarbeid ikke så ut til å ha de samme negative effekte-
ne (Ermisch & Francesconi 2003).

Det at mødre forlater barna og bryter mor-barn symbiosen til fordel
for arbeidslivet, har vært grunnlag for bekymringer om barn og barndom i
fare, spesielt gjelder dette forskning som har vært preget av perspektiver
fra utviklingspsykologien. I boka *Why we need a new welfare state* setter
derimot Gøsta Esping-Andersen mødrenes arbeidsliv inn et helt annet per-
spektiv når han analyserer spørsmålet om barnefattigdom i Europa
(Esping-Andersen 2002). Her blir mødres muligheter for en jobb med gode
arbeidsvilkår, eller det jeg har valgt å kalle et “mødrevennlig arbeidsliv”
(Bungum 2007), kombinert med tilsynsordninger med høy kvalitet, frem-
hevet som den sterkeste garantien for å sikre barns utvikling og fremtid.
Når den mannlige forsørgermodellen i all hovedsak er forlatt, avhenger
barns velferd for en større del av mødrenes muligheter til en jobb som kan
trygge barnas oppvekst, hevder Esping-Andersen (2002). ”Barn i fare” er
derfor i Esping-Andersens forståelse, knyttet til dårlige arbeidsvilkår for
mødre som fører til økonomisk usikkerhet, barnefattigdom og reproduk-
sjon av sosial ulikhet. Her knyttes også barn i fare til manglende barneori-
entering hva angår politikkutforming i forhold til arbeidsliv og velferds-
ordninger.

Esping-Andersens vektlegging av barna i samfunnet er først og fremst
begrunnet i en slags tradisjonell ”*human becomings*-forståelse” av barn,
eller med andre ord det å være mer opptatt av hva barna kan komme til å
bli, enn hva de faktisk er her og nå. Denne forståelsen kan sies å ha vært
den dominerende innen sosiologien (Corsaro 2005). I en slik forståelse er
det primært barnets internalisering og tilpasning til samfunnet gjennom
sosialiseringsprosessene som er det grunnleggende og interessante (James,
Jenks & Prout 1998). Hovedfokus er på hva barn skal komme til å bli når
de går fra å være ufullstendige vesener til å bli fullstendige voksne og godt
inkluderte medlemmer i kunnskapssamfunnet.

Nyere barneforskning har vært kritisk til den utviklingsorienterte må-
ten barn er blitt forstått på innenfor sosiologien og har tatt til orde for at
barn må forstås som ”*human beings*” på lik linje med voksne (Corsaro
2005). I mitt prosjekt om barn og foreldres arbeidsliv følger jeg også opp
dette gjennom å inkludere barn som sentrale informanter og som aktører

med egne ståsted, interesser og perspektiver. Esping-Andersen kan også, sett fra barneforskningens side, kritiseres for ensidig å forstå barn som objekter som skal formes og tilpasses storsamfunnet og sikre de voksne en god alderdom. Likevel vil jeg hevde at det Esping-Andersen først og fremst gjør er å synliggjøre hvor betydningsfull barndommen er for hvilket samfunn vi ønsker oss i fremtiden. Gjennom å gjøre dette legger han også stor vekt på hvor viktig kvinners muligheter for en jobb som det går an å leve av og med vil være for fremtidens velferdssamfunn. Dersom vi følger Esping-Andersens resonnement om en ”child-centred investment strategy” (2002) for å få et mer inkluderende arbeidsliv og dermed en bedre velferdsstat i fremtiden, så vil det være innlysende at vi også må lytte til yrkesaktive foreldres erfaringer med det å kombinere jobb og familie.

Barn i fare. Illustrasjon: Sivert Bungum Gorset.

Det farlige barnet. Illustrasjon: Sivert Bungum Gorset.

Den institusjonaliserte barndommen – en barndom i fare?

Høy yrkesdeltakelse blant mødre kjennetegner det norske arbeidslivet, men sammenliknet med Sverige og Danmark, er deltidsarbeid mer vanlig blant norske mødre (Kjeldstad 2006). Når både mødrene og fedrene skal

jobbe, oppstår et økende behov for tjenester som kan tilby omsorg og tilsyn av barna.

Danmark og Sverige har lenge hatt høyere dekningsgrad på barnehageplasser enn Norge. Dansk og svensk barnehagepolitikk har tatt utgangspunkt i barnets rettigheter men også i et klart likestillingsmål om ønsket yrkesaktivitet blant mødre. Den norske familiepolitikken har tradisjonelt vært mye mer ambivalent til mødrenes yrkesaktivitet (Leira 1998). Innføringen av kontantstøtte og debatten i kjølvannet av den kan illustrere nettopp denne norske ambivalensen. Diskusjonen om den institusjonaliserte barndommen i barnehagen, spesielt for de minste barna, har fremkalt bilder av en barndom i fare. Når barnehageforliket ble vedtatt i 2003, var det en storstilt satsing på bedre dekningsgrad og lavere priser, men hovedbegrunnelsen for satsingen var ikke et ønske om å øke mødres yrkesaktivitet og et mål om likestilling slik det har vært i Danmark og Sverige. Målsettingen i Norge var derimot å sikre foreldre reell valgfrihet. Svenske og danske mødre blir på mange måter oppfordret og oppmuntret til å velge arbeidslivet gjennom familiepolitikken. Norsk familiepolitikk presenterer derimot mødres yrkesdeltakelse og det likestilte foreldreskapet som et tilbud og ikke som en norm. Politikken underbygger et foreldreskap som er "likestilling light", som Kari Skrede (2004) har kalt det, altså en slags modifisert, moderne lett "brusha" utgave av en tradisjonell arbeidsdeling i familien.

Nå kan det uansett se ut som satsingen på barnehageutbygging i Norge de siste årene har ført til en betydelig høyere dekningsgrad. Dette betyr altså at stadig flere barn i Norge får erfaring med en hverdag i barnehage. Tall fra Statistisk sentralbyrå (SSB) viser at barnehagedekningen i 2007 for barn mellom 1–5 år var på 84 % (Statistisk sentralbyrå 2008).² Når så mange foreldre velger barnehage, også for de yngste, så er det grunn til å tro at bilde av en "barndom i fare" knyttet til det å være i barnehage, er i ferd med å falme. Fra å nærmest være et luksusgode for noen få, er barnehage i ferd med å bli et helt alminnelig velferdstilbud i Norge.

² Tallene fra SSB beregnes fra "Årsmelding for barnehager per 15.12.2007" som rapporteres gjennom KOSTRA (KOMmune-STat-Rapportering).

Barna på SFO

Økningen i mødres yrkesaktivitet har skapt et behov for offentlige tilsynsordninger også utover barnehagealder. Lenge var skolefritidsordningen (SFO eller tilbudet om fritidshjem) svært begrenset i Norge, også her sammenliknet med hvordan forholdene var i Danmark og Sverige. Først i 1999 ble alle norske kommuner pålagt å ha SFO-ordning. Grunnskolen fikk et medansvar for oppvekstmiljøet til barna og skulle gi barn i alderen 6–9 år et tilbud om omsorg og tilsyn utover skoledagen, dersom foreldrene ønsket det. I dag gjelder tilbudet om SFO for barn ut 4. klassetrinn og for barn med særskilte behov fra 1.–7. klassetrinn, som et frivillig tilbud om omsorg og tilsyn, også utover skoledagen dersom foreldrene ønsker det (Opplæringslova, § 13–7). Tall fra SSB³ over bruk av SFO viser også at det har vært en jevn økning i bruk av ordningen de siste årene. Det er de yngste barna som er mest på SFO. Når barna blir eldre går bruken ned, de får gjerne en nøkkel rundt halsen og begynner å gå hjem sjøl (Bungum 2008b). Det som imidlertid kunne vært interessant er å få vite mer om hvordan bruken av SFO i dag fordeler seg knyttet til hvilke arbeidsliv foreldrene har. Med bakgrunn i mine egne funn om barns hverdagsliv (Bungum 2007) er det grunn til å tro at det er store variasjoner med hensyn til hvordan SFO brukes.

Barn i fare – fra forskningsobjekt til forskningssubjekt med aktørstatus

På 1990-tallet ble arbeidsløshet og konsekvensene for barn et forskningstema i flere europeiske land. Bakgrunnen var den stigende arbeidsledigheten på denne tiden. Men i det store og det hele kan ikke foreldres arbeidsledighet og barns livsvilkår sies å ha vært et stort forskningsområde, spesielt ikke med et aktørperspektiv på barna. Likevel ble det ved det Danske Socialforskningsinstitut gjort omfattende undersøkelser av langsiktige effekter av foreldres arbeidsledighet på barn. Nygaard Cristoffersens undersøkelser (1994, 2000) viste at foreldres arbeidsledighet virket negativt på barns trivsel og ga negative implikasjoner for deres fremtid. Samtidig understrekes det at statistisk sett faller langtidsledighet blant foreldre ofte

³ Aktuell utdanningsstatistikk nr 7/2001 (SSB) viste at 63,0 % av barna i første klassetrinn bruker SFO mens bare 26,4 % av barna i fjerde klassetrinn bruker ordningen.

sammen med andre sosiale problem som også fører til en vanskelig barn-dom. Den svenske studien av Näsmann og von Gerbers *Mamma pappa utan jobb* (1996), viste at barn med arbeidsledige foreldre generelt hadde mindre negative oppfatninger av betydningen av å ha arbeidsledige foreldre enn det barn som ikke hadde denne erfaringen hadde.

I Norge gjorde Fafo⁴ i samarbeid med Norsk senter for barneforskning i 1995 en studie av barn og arbeidsledighet, med et eksplisitt fokus på barna (Karlsen & Mjaavatn 1995). Det er slik jeg ser det grunn til å frem-heve denne studien i norsk sammenheng, fordi den er et ganske sjeldent eksempel på en direkte kobling mellom norsk arbeidslivsforskning og barneforskning. I denne studien var det barn av langtidsledige foreldre som var i fokus. Undersøkelsen som dokumenterte barns opplevelser og forstå-elser av foreldrenes arbeidsledighet la til grunn et eksplisitt barneperspek-tiv som inkluderte en forståelse av barn som aktører. Studien viste blant annet at barna langt på vei hadde fanget opp den materielle risikoen ved arbeidsledighet, noen oppga også at de brukte mindre penger når foreldre-ne var arbeidsløse.

I boka *Mamma pappa jobb* (Jacoby & Näsmann 1983) presenteres re-sultatene fra den svenske studien ved Arbetslivscentrum av barns livsvil-kår og foreldres arbeidsliv.

Studien la til grunn et barneperspektiv og inkluderte både barn og foreldre som informanter. En sentral del av denne ganske omfattende kvalita-tive studien er arbeidslivskontekstene, og her studeres det hvordan barna opplever foreldres arbeidsliv ved (4) ulike arbeidsplasser. Arbeidsvilkår og arbeidsdeling mellom fedre og mødre og hvordan barna selv erfarte dette var også vektlagt og belyst. Resultatene viste hvordan dårlige arbeidsvilkår for fedre og mødre ”farget av” på barns opplevelse av sitt hverdagsliv.

Barn som offer – barn som konge

Det eksisterer svært mange populærforestillinger om hvordan det er for dagens barn å både ha en mor og en far som er i jobb. På den ene siden de forestillingene som handler om at dagens barn er *offer* for foreldrenes del-

⁴ Fafo er en samfunnsvitenskapelig forskningsstiftelse som arbeider med problemstillinger innen arbeidsliv, velferdspolitik og levekår nasjonalt og internasjonalt. Fafo ble grunnlagt av Landsorganisasjonen i Norge i 1982 som Fagbevegelsens senter for forskning, utredning og dokumentasjon og ble omdannet til stiftelse i 1993.

takelse i arbeidslivet. Mest av alt ønsker barna seg mer tid med foreldrene, men de står maktesløse i forhold til arbeidslivets krav om tid fra foreldrene.⁵ På den andre siden finner vi de som hevder at ”I dag er det Kong Barn som regjerer” mens foreldrene fungerer som barnas tjenere som iherdig ”koster” foran barna slik at alt skal gli lett som en lek – herav uttrykket ”curlingforeldre”.⁶ ”Curlingforeldrene” har kronisk dårlig samvittighet fordi de har så liten tid til barna at de kompenserer ved å utpeke barna til eneherskere i hjemmet. I ”Kong Barn” finner vi det kompetente forhandlingsbarnet med stor innflytelse over sine foreldre. Forståelsene av barn som ”passive offer” på den ene siden og som regjerende ”konger” eller ”dronninger” på den andre siden er motsetningsfulle og representerer to ytterpunkter i en ganske så unyansert diskurs om dagens barn og barndom. Både når barn blir utpekt som ”offer” eller kronet som ”konge” blir det forklart som et resultat av foreldres mangel på tid til barna. Felles for begge disse forståelsene er også at de springer ut av voksensentrerte perspektiv om hva det innebærer å være barn i dag. Barns perspektiver i disse diskursene har imidlertid vært fraværende. Vi vet i det hele tatt ikke så mye om hvordan barn i dag opplever hverdagen med yrkesaktive foreldre.

Barn i fare – offeret i tidsklemma?

De siste tretti årene har det vært store endringer i tidsbruk både i familien og i arbeidslivet i de fleste vestlige land. Den standardiserte arbeidstiden i det industrielle tidsregime har vært i tilbakegang og det har gitt grunn til å spørre om det skjer en utvikling mot økende fleksibilisering hva angår arbeidstid (Ellingsæther 1999). Det som skjer nå kan karakteriseres som en dreining fra standardisering til økende differensiering i arbeidstid, mot det som er blitt kalt det *fleksible tidsregimet* (Kvande 2003). Lengre arbeidsdager og økende intensivering av arbeidet kan bli konsekvensene av dette (Rasmussen 2002). Samtidig er det viktig å påpeke at det kan se ut som om endringene i arbeidstid til nå har vært mindre dramatiske i Norge enn hva som er tilfelle i mange andre vestlige land (Ellingsæter 1999, Leiulfsrud & Frisvold 2003). Mulige konsekvenser av det som er blitt kalt det *nye arbeidslivet* som økt intensivering og grenseløse arbeidsoppgaver har uansett

⁵ Se eksempelvis Aftenposten, nettpprat med psykolog Sissel Gran om tidsklemme 02.02 2004.

⁶ ”La ikke Kong Barn regjere dere.” Referat fra foredrag med psykolog Jens Hansen, Balle-rupseminaret, København, www.tannlegetidende.no

vært noe av bakteppet for at bildet av barn i fare knyttet til foreldres tidsklemme er blitt aktualisert i den offentlige debatten.

En dansk undersøkelse fra 2006 viste imidlertid at de fleste yrkesaktive foreldre (til barn mellom 0–10 år) var tilfredse med hvordan de fikk balansen mellom familieliv og arbeidsliv til å gå opp. 20 prosent var ikke tilfredse, og det var gjerne de med lang utdannelse og lange arbeidsdager (Deding mfl. 2006).

Det dominerende perspektivet når det gjelder forskning om arbeidsliv og familieliv har vært foreldrenes forståelser og opplevelser av dette. Hovedfokus har vært på hvordan foreldre opplever å ha tid til jobb og barn, og ikke på hvordan barn opplever å ha foreldre i jobb.

I forskning om arbeidsliv er barn ofte bare forstått som passive objekter og som et vedheng til voksne arbeidstakere (McKee, Mauther & Gaalilee 2003). Marginalisering av barn i forskning om samfunnet er blitt utfordret og kritisert av nyere barneforskning (James, Jenks & Prout 1998, Qvortrup 1997, Lee 1998, Hallett & Prout 2003, Corsaro 2005). ”I dag gjenkjenner vi heller konstruksjonene av barnet som subjekt, med demokratiske rettigheter i diskusjoner om barns deltakelse og tilstedeværelse i samfunnet vårt,” sier Kjørholt (2001). Den økende oppmerksomheten om å synliggjøre barn som selvstendige subjekt og barndom som en selvstendig kategori har også bidradd til at barns opplevelse av foreldres arbeidsliv er blitt fanget opp som aktuelle problemstillinger, noe som min egen avhandling er et eksempel på (Bungum 2008b).

En av de mest kjente studiene på feltet arbeid og familieliv er kanskje den amerikanske *The time bind* av Arlie R. Hochschild (1997). *The time bind* er en sosiologisk studie av et moderne amerikansk hverdagsliv med foreldre i ulike arbeidslivskontekster, men det de har til felles er at de lever liv med familier i en slags konstant tidskrise. Hochschilds analyser når det gjelder barna er preget av de tidskonfliktene som foreldrene opplever. Hun legger vekt på at de grådige arbeidsvilkårene og mange av foreldrenes tendens til å måtte prioritere jobben i mange tilfeller går ut over barna. Men barna er ikke forstått som passive offer. De har riktignok svært begrenset innflytelse men er likefullt inkludert av Hochschild som handlende aktører med synspunkter og med egne agendaer for forhandlinger med de voksne.

En annen amerikansk studie er *Ask the children* (1999) av Ellen Galinsky. Her er barn spurt om hva de syns om å ha foreldre som jobber. Galinsky finner at spørsmålet om kvantitet og kvalitet på tiden er viktig for barna når det gjelder tid med yrkesaktive foreldre. Når barn selv er spurt er det ikke først og fremst mer tid med foreldrene de ønsker, men at foreldre-

ne ikke skal være så slitne og stressa når de først er sammen med barna mener Galinsky.

Barns posisjon og innflytelse i familien er problematisert i en skotsk studie som fokuserer på hva foreldres yrkesliv betyr for barns liv. Det er en undersøkelse av arbeidsforhold i olje- og gassindustrien i Skottland og av hvordan barn av disse oljearbeidere opplever dette (Mc Kee, Mauther & Galilee 2003). Et av funnene i denne undersøkelsen var at majoriteten av barna som ble intervjuet hadde en høy grad av følsomhet og innsikt i negative og positive effekter av foreldrenes arbeidsliv og hvordan disse effektene påvirket foreldrene og de selv. Barna var usikre på om de kunne ha noen innflytelse på foreldrenes lønna arbeid. Mange av barna ga uttrykk for stor empati med foreldrene og spesielt med fedrene som ofte beklaget bedriftens grådighet og som savnet barna når de måtte være mye borte (Mc Kee, Mauther & Galilee 2003).

Arbeidslivet har konsekvenser for barns liv

Det som kan trekkes frem som et gjennomgående funn i studiene som eksplisitt tar utgangspunkt i foreldres arbeidsliv og ser på barns erfaringer, er nettopp at barn er sensitive når det gjelder hvordan mamma og pappa har det på jobben. Gode arbeidsvilkår på jobben gir positive effekter for barna mens dårlige arbeidsforhold kan gå ut over barnas livskvalitet, ikke bare foreldrenes. Nettopp dette er også en av hovedkonklusjonene i en dansk undersøkelse (Deding, Lausten & Andersen 2006) av sammenhenger mellom arbeidsliv og familieliv. En finner ikke belegg for bekymringene om at foreldres engasjement i arbeidslivet går ut over deres engasjement i barna. Tvert imot tyder altså de danske funnene på at et utfordrende og godt arbeidsliv for foreldre, gir mer overskudd til barna, – i motsetning til langvarig arbeidsledighet, som jeg var inne på ovenfor. Tilsvarende i norsk sammenheng har Agnes Andenes (2002) studert barn og foreldres hverdagsliv i ulike familietyper. Hun finner nettopp at undersysselsetting er et langt større problem for barn enn det å leve med fulltidsarbeidende foreldre.

Den nordiske forskningen tyder i hovedsak på at barn av fulltidsarbeidende foreldre stort sett har det godt (Kristjánsson 1999, Christensen & Ottosen 2002) og at de i alle fall har det langt bedre enn barn med undersysselsatte foreldre (Christensen & Ottosen 2002, Andenes 2002, Ellingsæther 2004). Heller ikke i min egen undersøkelse (Bungum 2008b) av

hvordan barn opplever foreldres arbeidsliv i en norsk kontekst, finner jeg grunn til å rope opp om barn i krise eller barndom i fare på grunn av manglende tid fra jobborienterte foreldre.

Konklusjon – mot et mer barnevennlig arbeidsliv?

Min hovedintensjon har vært å synliggjøre og inkludere barn og barndom i forskning om arbeidsliv. Imidlertid ser jeg fortsatt at det er et behov for å åpne opp for at det kan være nyanser og variasjoner i dette bildet. Det er en utfordring, slik jeg ser det, på dette feltet å fange opp mangesidighet og variasjoner. Arbeidsvilkår er sjelden bare gode eller bare dårlige, og arbeidsoppgaver som er interessante og utfordrende kan gi overskudd til familien, men de kan samtidig også være slitsomme, grenseløse og tappe den enkelte for krefter. Fleksibilitet i tidskulturen kan være både en velsignelse og en forbannelse, på samme måte som mer standardiserte tidskulturer har sine klare fordeler og ulemper. Det kjønnsdelte arbeidslivet i Norge skaper også økonomisk ulikhet mellom fedre og mødre, med de konsekvenser det kan få for barns hverdag. De ulike arbeidslivskontekstene i fedres og mødres arbeidsliv gir variasjoner også i forhold til hvordan barna opplever sitt hverdagsliv.

Jeg vil argumentere for at det ligger et stort kunnskapsutbytte i å lytte til barns stemmer, barns opplevelser og erfaringer med å ha yrkesaktive foreldre, men jeg innser samtidig at dette kanskje er en litt fremmed tanke. Riktignok er barns rett til å bli hørt noe mange voksne er sympatiske til, men vi forbinder gjerne denne retten til mer å gjelde steder som forstås som direkte å angå barn, som barnehagen, skolen, lokalsamfunnet eller familien. Det forhandlende barnet som er i stand til å argumentere for sine synspunkter kan være litt plagsomt for oss voksne. Likevel ser vi gjerne på ”forhandlingsbarnet” som både kompetent og velfungerende. Men hva i all verden skulle barn ha å si oss om de voksnes arbeidsliv? Og ville det i så fall være verdt å lytte til?

Arbeidslivsforskningen skal lytte til barns ”stemmer” ut fra to hovedbegrunnelser. For det første ut fra et *rettferdighetsperspektiv* som handler om barns demokratiske rett til å bli hørt. En stor utfordring for forskningsfeltet slik jeg kjenner det er å erkjenne barns rett til en stemme også når de ikke er identifisert som risiko, problem eller som barn i fare. Selv om det primært er voksne mennesker som deltar i det norske arbeidslivet, berører likevel arbeidslivet barns hverdag og livsvilkår i høyeste grad. Ikke bare

indirekte gjennom foreldrenes lønn og arbeidsvilkår som gjenspeiles i barns levestandard og klassetilhørighet, men også direkte gjennom hvordan barna opplever møtet med foreldrene når arbeidsdagen er over. Fysisk og psykisk belastende arbeidsvilkår, grenseløse ansvarsområder og arbeidsoppgaver rammer ikke bare voksne arbeidstakere men har negative konsekvenser også for barndommens tid. Det å sikre gode arbeidsvilkår i foreldres arbeidsliv kan derfor gi barn store velferdsgevinster.

For det andre mener jeg forskning om arbeidsliv bør “lytte til barns stemmer” fordi det vil innebære tilgang til et *uutnyttet kunnskapspotensial*. Barns perspektiver på sitt eget hverdagsliv gir oss viktig innsikt i relasjoner mellom arbeidslivet og samfunnet forøvrig. Et barneperspektiv vil åpne opp for å kunne se og forstå sammenhenger mellom prosesser mellom arbeidsliv, velferdsstatsordninger og familien. Mange av utfordringene fremover hva angår sysselsetting og velferdsstat vil nettopp kreve at vi evner å se menneskers liv i sammenheng. En inkludering av barneperspektivet kan dermed godt bli avgjørende for hvordan vi kan lykkes med å skape en ny velferdsstat og et mer inkluderende samfunn i fremtiden.

Litteratur

- Acker, J. 1990. Hierarchies, jobs, bodies. A theory of gendered organizations. *Gender and Society* 5: 390–407.
- Acker, J. 1993. Å kjønne organisasjonsteori. *Nytt om kvinneforskning*. Oslo: 1/93.
- Acker, J. 2005. *Class Questions: Feminist Answers*. AltaMira Press.
- Andenæs, A. 2002. Tidsnød som diagnose og foreldrenes valgfrihet som medisin – blir det bedre barndom av slikt? I: *Barn i Norge, Årsrapport om barn og psykisk helse*. Voksne for barn.
- Bungum, B. 2006. The childless working life. I: P. Blyton, B. Blunsdon, K. Reed & A. Dastmalichan, red. *Work Life Integration – International Perspectives on Managing Multiple Roles*. Basingstoke: Palgrave. Macmillan.
- Bungum, B. 2007. Når blir jeg henta? Barns tidsforhandlinger med yrkesaktive fedre og mødre. I: E. Kvande & B. Rasmussen, red. *Arbeid og familie*. Fagbokforlaget.
- Bungum, B. 2008a. Med nøkkelen rundt halsen – barns opplevelser av mødres og fedres arbeidsliv. *Sosiologisk tidsskrift* 16(2): 127–147.
- Bungum, B. 2008b. *Barndommens tid og foreldres arbeidsliv En sosiologisk studie av barns og yrkesaktive mødres og fedres perspektiver på arbeids- og familieliv*. Dr. polit.-avhandling. Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, Institutt for sosiologi og statsvitenskap, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. Trondheim.
- Corsaro, W. A. 2005. *The Sociology of Childhood*. Thousand Oaks, Calif.: Pine Forge Press.
- Christensen, E. & Ottosen, H. 2002. *Børn og familier. Resultater og perspektiver fra Socialforskningsinstituttets forskning om børn og familie*. Socialforskningsinstituttet. 02:8.

- Christoffersen, M. N. 1994. A follow-up study of longterm effect of unemployment on children: loss of self-esteem and self-destructive behavior among adolescents. *Childhood* 2(4): 213–220.
- Christoffersen, M. N. 2000. Growing up with unemployment: A study of parental unemployment and children's risk of abuse and neglect based on national longitudinal 1973 birth cohorts in Denmark. *Childhood* 7(4): 421–38.
- Deding, M., Lausten, M. & Andersen, A. 2006. *Børnefamiliernes balance mellem familie- og arbeidslivet*. Rapport 06:32. Socialforskningsinstituttet.
- Deven, F., Inglis, S., Moss, P. & Petrie, P. 1997. *State of the Art Review on the Reconciliation of Work and Family Life for Men and Women and The Quality of Care Service*. Final Report for the European Commission Equal Opportunities Unit (DGV). November 1997.
- Ellingsæter, A. L. 1999. Time and the transformation of work: The industrial time regime in flux. I: G. Birkelund, red. *Kjønn og arbeid – Nye former for arbeidsliv*. Konferanserapport del 1. Oslo: NFR.
- Ellingsæter, A. L. 2004. Tidskrise i familien? I: Ellingsæter, A. L & Leira, A., red. *Velferdsstaten og familien*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Ermisch, J. & Francesconi, M. 2003. Working parents: The impact on kids. *ISER Newsletter*. Autum 2003. University of Essex: Institute for Social & Economic Research.
- Esping-Andersen, G. med Gallie, D., Hemerijck, A. & Myles, J. 2002. *Why We Need a New Welfare State*. Oxford: University Press.
- Galinsky, E. 1999. *Ask the Children. What America's Children Really Think About Working Parents*. New York: William Morrow and Company, INC .
- Glucksman, M. 2000. *Cottens and Casuals: the Gendered Organization of Labour in Time and Space*. Durham: Sociology Press.
- Hallett, C. & Prout, A., red. 2003. *Hearing The Voices Of Children. Social Policy For a New Century*. London: RoutledgeFalmer.
- Hochschild, A. R. 1997. *The Time Bind. When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. New York: Metropolitan Books.
- Jacoby, A. L. & Näsman, E. 1983. *Mamma pappa jobb. Föräldrar och barn om arbetets villkor*. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- James, A., Jenks, C., & Prout, A. 1998. *Theorizing Childhood*. London: Polity Press.
- Karlsen, T. K. & Mjaavatn, P. E. 1995. *Barn og arbeidsledighet*. Trondheim: Norsk senter for barneforskning/FAFO.
- Kjeldstad, R. 2006. Hvorfor deltid? *Tidsskrift for samfunnsforskning* 2006–4.
- Kjørholt, A. T. 2001. The participating child – a vital pillar in this century? *Nordic Educational Research* 21(2).
- Kristjánsson, B. 1999. Hverdagslivet og tidens problematik. Nogle erfaringer fra en nordisk undersøkelse af børns oppvekstvilkår. I: Dencik, L & Schultz Jørgensen, P., red. *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reizels forlag.
- Kvande, E. & Rasmussen, B. 1990. *Nye kvinneliv. Kvinner i menns organisasjoner*. Ad Notam, Arbeidslivsbiblioteket.
- Kvande, E. 2003. Kvinnelige mellomledere i grådige organisasjoner. I: A. L. Ellingsæter & J. Solheim, red. *Den usynlige hånd. Kjønnsmakt og moderne arbeidsliv*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Lee, N. 1998. Towards an immature sociology. *The Sociological Theory* 46(3).
- Leira, A. 1998. Caring as social right: cash for child care and daddy leave. *Social Politics* 5(3): 362–378.

- Leiulfsrud, H. & Frisvold, B. 2003. Samtidsdiagnoser i sosiologien – forestillinger om ”det nye arbeidslivet”. *Sosiologisk Tidsskrift* II(2): 154–180.
- McKee, L., Mauther, N. & Galilee, J. 2003. Children’s perspective on middle-class work-family arrangements. I: A. M. Jensen & L. McKee, red. *Children and the Changing Family Between Transformation and Negotiation*. London: Routledge.
- Näsmann, E., Nordstrøm, K. & Hammarstrøm, R. 1983. *Foreldres arbete og barns vilkor – En kunnskapsöversikt*. Stockholm: Arbeidslivet & barnen, Arbetslivscentrum.
- Näsmann, E. & von Gerbers, C. 1996. *Mamma pappa utan jobb*. Stockholm: Rädda barnen förlag.
- Prout, A. 2003. Participation, policy and the changing conditions of childhood. I: C. Hallett & A. Prout, red. *Hearing the Voices of Children*. London: Routledge.
- Qvortrup, J. 1997. A voice for children in statistical and social accounting. A plea for children’s right to be heard. I: Allison, J. & Prout, A. red. *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. London: Falmer Press.
- Rasmussen, B. 2002. Når jobben tar livet. I: U. Forseth & B. Rasmussen, red. *Arbeid for livet*. Oslo: Gyldendal.
- Skrede, K. 2004. Familiepolitikens grense – ved ”likestilling light”? I: A. L. Ellingsæter & A. L., red. *Velferdsstaten og familien. Ufordringer og dilemmaer*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Solberg, A. 1996. *The challenge in child research: from being to doing*. I: J. Brannen & M. O’Brien. *Children in Families*. Falmer Press.
- Solberg, A. 1997. Negotiating childhood: changing constructions of age for Norwegian children. I: A. James & A. Prout, red. *Constructing and Reconstructing Childhood*. Basingstoke: Falmer Press.
- Solberg, A. & Vestby, G. M. 1987. *Barns arbeidsliv*. NIBR-rapport 3.
- Smedsrud, K. 1995. *Barns omsorg En studie av sjetteklassinger fra to distrikt i Trondheim kommune*. Hovedoppgave i sosiologi ved Institutt for Sosiologi og Statsvitenskap, Universitetet i Trondheim.
- SSB 2008. *Barnehageveksten forsetter. Barnehager – endelige tall 2007*
www.ssb/emner/04/02/10/barnehager.no.

Brita Bungum
SINTEF Teknologi og Samfunn
Gruppe for skole og utdanningsforskning
NO-7465 Trondheim, Norge
e-post: Brita.Bungum@sintef.no